

La poesia a Primària: tot aprenent a reflexionar sobre la identitat cultural i el món

Patrici Batalla, Glòria Bordons, Jaume Centelles i Mercè Segarra (amb la col·laboració de Sílvia Rins)

A principis del segle XXI, la funció social de la poesia ha cobrat de nou interès, sobretot després dels esdeveniments bèl·lics de la guerra d'Irak. Els minuts de silenci en les manifestacions d'arreu del món durant la primavera de 2003 han alternat amb les lectures poètiques i el treball a les escoles, a partir de l'actualitat, però també de textos literaris, com un mitjà per solidaritzar-se amb les víctimes de tantes injustícies socials, polítiques i humanes.

Aquesta realitat ha propiciat la reflexió entorn al paper que pot jugar la poesia (i la literatura, en general) en el context de l'educació per la pau i la solidaritat, un paper segurament molt més important del que habitualment se li atribueix.

És evident que la poesia pot contribuir a la formació de la personalitat individual: al foment de la imaginació creativa, a la promoció de la reflexió sobre el jo o a l'afavoriment de la maduració personal (pel fet de compartir inquietuds humanes). Però la poesia també pot ajudar a la integració social i la solidaritat, ja que afavoreix el relativisme envers les concepcions ideològiques úniques, el coneixement dels fets comuns i diferencials de les diverses cultures i potencia una percepció àmplia de les llengües, més enllà de la seva utilitat comunicativa immediata.

Donat que la poesia afecta plenament al desenvolupament integral dels individus, i per tant, pot contribuir a la creació d'una consciència col·lectiva humana, sensible i solidària, lliure de prejudicis, creiem que resulta imprescindible que la poesia que es presenta a l'escola posi en contacte els nens i les nenes amb d'altres països i cultures, per així ampliar fronteres i punts de vista i crear vincles amb llengües i països allunyats. D'altra banda, practicar aquest exercici de reflexió a l'aula, un món a petita escala, on factors com l'augment d'emigrants fa cada dia més necessària una educació en valors interculturals que afavoreixi la comprensió i el respecte, pot afavorir les actituds de l'alumnat i convertir l'escola en un pont afavoridor entre cultures.

Per això se'ns fa necessari l'ús de textos d'altres cultures. Propostes didàctiques com la que presentem a continuació, basada en el contrast entre un text d'una cultura molt allunyada (o no tant a causa del cinema americà, tot i que la visió que n'hem rebut

és molt deformada) i d'altres textos més propers convida a reflexionar sobre un tema universal, la identitat de les cultures, que, en una època de globalització com l'actual, pot ajudar els infants a resituar-se en el món.

Per treballar amb més d'un text, de literatures diferents i des de l'òptica temàtica, cal situar-nos en l'òptica metodològica de la literatura comparada. Aquest enfocament, tot i que s'ha utilitzat en diferents propostes per a secundària¹, sembla que aparentment no sigui un procediment habitual a Primària. Però la llarga tradició de treball a Primària en centres d'interès (com el dels animals, per exemple) ens porta a l'observació que existeixen molts materials (sobretot les antologies de poesia infantil) plantejats des d'aquest punt de vista, encara que no s'esmenti la paraula "literatura comparada". D'altra banda, en temps més recents, és cada vegada més freqüent d'usar contes de cultures diverses presents a l'aula, amb el mateix objectiu.

Pel que fa a la manera de treballar la poesia a l'aula partim d'uns principis metodològics que es podrien resumir en els punts següents:

- "Cedir" la paraula a l'alumnat i acompanyar-lo en la tasca d'interpretació i creació dels poemes. Per aquest motiu, el procediment del "diàleg" és el més efectiu. Cadascú, des de les seves vivències, ha de poder expressar el sentit que hi veu en el poema. Per tant, els mestres han d'adoptar un paper de guiatge i acompanyament de les idees que els nens i nenes fan créixer. Això afavorirà la creació de « lectors crítics ».
- Anar més enllà del sentit estricte del poema. El poema hauria de ser el punt de partida per descobrir altres coses: qüestions socials, polítiques, històriques, elements de ciència o naturalesa, referents cinematogràfics, artístics, etc. En aquest sentit, el poema s'hauria de convertir en una autèntica escola d'aprenentatge de la vida, de la història i, sobretot, de la llengua.
- A partir de la interpretació, fer un pas més i anar a la creació de poemes.

A partir d'aquests principis, proposem la seqüència didàctica següent per al cicle superior de Primària:

- Comencem per posar una música ètnica, llunyana, desconeguda, que ens evoqui altres llocs i cultures, i fem asseure els nens i nenes en rotllana. Iniciem el diàleg

¹ Podeu veure G. Bordons, y A. Díaz Plaja, *Literatura comparada, catalana y castellana*, Empúries, Barcelona, 1993, entre d'altres.

perquè aflorin els coneixements que tenen de la cultura índia, amb preguntes com: *Tens informació sobre els indis de Nordamèrica? Has sentit a parlar de la vida a les reserves índies? Per què creus que els indis han acabat vivint en reserves?*

- Un cop escalfat l'ambient, introduïm la història del poble choctaw², la relacionem amb la d'altres tribus índies de Nordamèrica i, fins i tot, podem llegir les paraules del cabdill Seattle, pronunciades quan el Govern del Estats Units volgué comprar les terres del seu poble el 1855. Era un missatge sincer, exigent i que no va ser entès. Un missatge que traspuava amor a la natura, una advertència al respecte a la terra, als seus habitants³. A continuació, expliquem que anem a llegir un poema escrit avui dia per un indi choctaw, John D.Berry. Abans, però, demanem que triïn un nom indi que sigui bonic i suggerent per a cadascun d'ells, com per exemple, “peus lleugers”, “llop afamat”, “brisa de l'alba”, etc. Els nois i noies s'aixequen i diuen el nom que han pensat i l'expliquen.
- Després, el mestre o la mestra recita el poema dempeus, amb tota la calidesa de que és capaç. Es fa el silenci. En acabar el torna a recitar⁴.
- S'estableix el primer diàleg amb el grup, a partir de preguntes com les següents: *Què explica el poema? Com us heu sentit en escoltar-lo? Què deuen ser els ossos de la terra? Per què creieu que fa aquesta comparació? Quina relació hi ha entre l'aigua i la vida? I què creieu que deuen representar les pedres? Quan parla de triomf, de què parla el poema? Heu imaginat que el poema passa lentament o de forma ràpida... Per què? Quina part del poema us dóna una sensació de velocitat? Què deu ser l'esperit? Quines coses creieu que tenen esperit? Creieu que pot ser possible que coses que tenen una aparença feble perdurin i en canvi les coses que tenen una aparença dura com les pedres del riu canviïn o desapareguin?*
- Es recullen les impressions de l'alumnat. Després es lliura còpia escrita del poema a tothom. Se'n fa una segona lectura, aquest cop silenciosa i tranquil·la. A continuació es demana a un noi o una noia que el torni a llegir en veu alta.

² Vegeu un resum de la història d'aquesta tribu escrita pel mateix autor del poema a l'annex 1.

³ És la famosa carta enviada pel cabdill Seattle al president dels EEUU, Mr. Franklin Pierce, el 1855. El missatge va ser transcrit pel Dr. Henry A. Smith i ha servit d'inspiració als moviments ecologistes. L'adaptació al català la va fer Jordi Rius i d'Aluart, membre fundador de DEPANA.

⁴ Annex 2: “Reflexions sobre l'aigua” de John D.Berry (poema escrit el 1999).

- Tot seguit els demanem quines imatges els vénen a la ment relacionades amb un riu i que en busquin una que simbolitzi el poema que han llegit. A partir d'aquí es pot fer un treball de creació plàstica i un de creació poètica.
 - En el primer cas, es pot demanar de dibuixar la imatge que els ha suggerit el poema, tot col·locant en un full de paper pedres de riu i usant aigua amb tint per acolorir l'aigua del voltant de les pedres.
 - Per preparar el treball de creació poètica, comencem per fer adonar als nens i nenes que l'autor del poema ha utilitzat diversos adjectius per descriure les formes i qualitats de les pedres del riu. Per tant, els demanem que posin un adjectiu a cadascuna de les pedres que han inclòs en el seu treball plàstic. A partir d'aquí, els fem escriure la descripció d'un riu que coneguin. Podem suggerir-los d'imaginar-se que són un riu, que tanquin els ulls i que, després, escriguin què veuen, què pensen, què senten, i vagin parlant d'allò que podrien percebre: sensacions, olors, sons, colors... Amb tot aquest material: adjectius i sensacions, els suggerim de triar les frases més adequades per a un poema i de polir-les.
- A continuació, expliquem que, segons el recull de tradicions realitzat per Joan Amades, els rius eren antigament llocs de reunió i trobada de les persones que vivien a les seves ribes. Explica Joan Amades que moltes àvies o mares que estaven preocupades per la salut dels seus fills o filles deien aquesta cantarella tot mirant el curs de l'aigua d'algun riu: *"Aigua del riu, aigua corrent desfés al meu fill de l'enyorament"*. Els preguntem què en pensen, si creuen que podia ser efectiu aquest mètode i quines activitats de lleure creuen que es poden fer a prop d'un riu. Finalment, els acebem demanant si hi veuen alguna relació entre aquestes tradicions i el tema del poema "Reflexions sobre l'aigua".
- Per seguir eixamplant la tradició sobre els rius, els cantem la cançó popular alemanya "Riera dolça i lenta"⁵. Si coneixen la tonada, els passem la lletra perquè puguin cantar-la i a continuació iniciem un altre diàleg basat en preguntes com les següents: *Creieu que aquest poema té relació amb el poema "Reflexions sobre l'aigua"? Què us hi ha fet pensar? Com és que la riera morirà dins l'ona i ja no serà res?*

⁵ Vegeu l'annex 3.

- Per acabar el procés de reflexió els plantejem una altra lectura d'un poeta molt més proper: Enric Casasses⁶. Seguirem el mateix procediment (lectura en veu alta, lectura silenciosa, anàlisi de les comparacions que apareixen “ets forta com...”) i tractarem d'establir uns paral·lelismes entre els dos poemes, a partir de preguntes que el mestre o la mestra plantejarà, tractant d'induir l'alumnat a una reflexió més ampla, buscant el sentit darrer dels pensaments dels dos poemes: *Quants versos té cada poema? Quins elements de la natura hi apareixen? Fixeu-vos en el tipus d'elements que apareixen en el poema curt: com actua el volcà, el llamp? Com actua l'aigua en el poema llarg? Quin és el sentit que li donen els poetes? Quines expressions, paraules o frases comparen els elements de la natura amb els valors de les persones (la veritat, la paciència, l'estimació als altres)?*
- Finalment, i per arrodonir el procés, els proposem (en petits grups) de fer l'esquema de les conclusions que n'han tret de la lectura d'aquests poemes, a partir dels punts següents: *Hem de mantenir les tradicions dels nostres avantpassats? Cada poble, i nosaltres mateixos, tenim un esperit que es manté al llarg dels temps? La veritat de les coses, està en aquest esperit, o en el món consumista i globalitzat que vivim avui dia?* Un cop fet, cada grup l'exposa davant els altres i es realitza un debat final.

D'aquesta manera, haurem aconseguit, tot seguint un eix transversal, una **educació en la sensibilitat artística** i una **formació ètica i ciutadana**, a més de treballar **la lectura, la comprensió, l'expressió**, entesa com a comunicació d'idees, de sentiments, de sensacions, de sensibilitats, el **reconeixement del gènere poètic**, i **la possibilitat de fer produccions creatives** individuals o de grup, aplicant els recursos apresos.

⁶ Poema del llibre *D'equivocar-se així*, Barcelona, Ed. Empúries, 1997, que trobareu a l'annex 4.

ANNEX 1

Història dels Choctaw

El poble choctaw vivia en el sud-est d'EEUU (el que ara és Missisipi-Alabama occidental i Louisiana oriental). Els choctaw s'organitzaven en un tipus de confederació i vivien en pobles. La societat era un matriarcat amb un llinatge que venia a través de la mare. Vivien de la pesca i del conreu de blat de moro. Parlaven una llengua de la família "algonquina"

El primer contacte amb els europeus va ser amb l'expedició liderada per De Soto el 1540. El 18 d'octubre del mateix any, hi va haver una batalla entre els espanyols i els choctaw al poble de Nabila (a prop l'actual Mobile, Alabama). Al voltant de 1500 homes i dones i nens van morir massacrats. Només 22 espanyols van morir.

El 14 de novembre de 1540 De Soto va reanudar la marxa emportant-se un botí d'esclaus i menjar. Durant 150 anys no hi va haver cap altre contacte "durader" amb els europeus.

Els francesos i els espanyols van ser les forces colonials dominants i socis comercials amb la tribu fins a 1763. Després els anglesos van prendre el control de la zona fins a la creació dels Estats Units el 1783.

El 1786 es va firmar el primer de nou acords amb els EEUU, cap dels quals es va complir. Sota una pressió continua de l'agressió colonial i de les malalties, s'anaren perdent cada vegada més terra i més gent a mesura que es signaven nous acords. A partir de 1830 un acord amb els EEUU obligà la tribu a traslladar-se als territoris "indis" d'Oklahoma. Alguns choctaws es van quedar al Missisipi i altres llocs. Malgrat aquesta pressió, avui hi ha 30000 choctaws distribuïts en dues tribus principals als EEUU: els choctaw del Missisipi i la nació choctaw d'Oklahoma, que avui és la tercera tribu més nombrosa dels EEUU.

ANNEX 2

Reflexions sobre l'aigua

Assegut vora l'aigua, la miro,
i la veig moure's sense esforç,
al voltant, a sobre, a sota, a través,
dels ossos de la terra.

Flueix clara i pura com l'esperit del poble,
com les històries narrades,
pels nostres avis,
aparentment sense esforç.

Amb paciència o ràbia, les pedres aguanten
com la gent de fora que tracta amb nosaltres,
de moltes formes i de molts colors,
dures, llises, aspres, rodones, angulars: tot el ventall.

L'aigua les cobreix a totes,
cobreix i remou les pedres,

sense esforç o prejudici,
resisteix i mou muntanyes.

A la fi, l'aigua guanyarà,
netejan i purificant.
El seu triomf és un fet,
les pedres desapareixen.

Movent-se sense esforç,
l'esperit i les històries perduraran.
El nostre triomf serà, amb el temps,
com l'aigua.

John D. Berry (Choctaw), Oklahoma, 1999
Traducció de Glòria Bordons i Julie Flanagan

ANNEX 3

Riera dolça i lenta

Riera dolça i lenta:
on vas avui matí?
Jo vaig avall sense pressa
seguint el meu camí.

Riera dolça i lenta:
quin és el teu destí?
Jo dormo entre la molsa,
del vespre fins al matí.

Riera dolça i lenta:
quin és el teu saber?
Jo sols visc per l'herba
amb cor sempre serè.

Riera dolça i lenta:
quin és el teu deler?
Jo moriré dins l'ona
i ja no seré res.

Popular alemanya
Trad. J. Galí i O. Martorell

ANNEX 4

Tens la força de les coses que
cauen amb força, els llamps,

les estrelles, els arbres,
la veritat.

I ets forta com les coses que
pugen amb força,
la mar, els volcans,
els arbres,
la veritat.

Enric CASASSES, *D'equivocar-se així* (1990-92).